

תורה שבכתב

הפצת ועידוד לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י

פרשת ראה גיליון קל"ב (שנה ג') | מחסם אב תשפ"ו

פנינים מאורים
לשולחן השבת

פרד"ס התורה

פשוט

אין בודקין למזנות

פי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דברים טו, ח)

יש לדייק, שבתחילה נאמר 'פתח תפתח את ידך' ללא כל הגבלה, ובסוף נאמר 'והעבט תעביטנו' וכאן מגביל הכתוב שיש לתת רק 'די מחסרו אשר יחסר לו'.

מבאר ה'משך חכמה', על פי המבואר בגמרא (ב"ב ט, א) שאין בודקין למזנות, כלומר שעני שבא ואמר 'אחילוני', אין בודקים אם הוא רמאי, אלא מאכילים אותו מיד. אבל בודקין לכסות, שאם אמר: 'כסוני בבגדים', בודקין אם הוא רמאי.

בכך יבואר, שתחילת הכתוב מדובר בעני הבא לבקש מזונות, ולכן נאמר 'פתח תפתח את ידך לו' - כלומר, להשביע רעבוננו ולהחיות את נפשנו, תיכף תפתח את ידך בלי לבדוק אם הוא רמאי, אולם בהמשך מדובר במי שמבקש כסות וכדו', על כך נאמר 'והעבט תעביטנו' - אולם תחקור ותדרוש לתת רק - 'די מחסרו אשר יחסר לו', תברר אם אכן חסר לו דברים אלו.

רמז

תעשר - להעלות את מזלך

עשר תעשר (דברים יד, כב)

חז"ל דרשו (תענית ט, א) 'עשר תעשר' - עשר שבשיל שתתעשר. רמז נפלא כותב בשו"ת איתן הארוחי (דף נח, ב) בשם הגאון רבי עקיבא מפרנקפורט זי"ע, וכן מביא הגאון רבי שלום כריף זי"ע מחכמי תימן בספרו 'חידושי הרש"כ', בשם הגאון רבי סאלם תנעמי זי"ע: 'עשר' - תיקח חלק עשירית של אותיות המילה - 'תעשר', דהיינו עשירית מהאות ת' (400) - הוא מ' (40). עשירית מאות ע' (70) - הוא ז' (7). עשירית מאות ש' (300) - הוא ל' (30). ועשירית מאות ר' (200) - הוא ק' (20). יחידיו תמצא: 'מזלך', לומר שאם נתן מעשר, מזלך יתרומם ותזכה לעשירות.

דרוש

מוחא דשיבוטא

וְאֵת הַחֲזִיר כִּי מִפְּרִים פְּרָסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֵן מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְגו' אֵת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר פָּמִים כָּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקִשָּׁת (דברים יד, טו-טז) אמרו חז"ל (חולין קט, ב) שכל מה שאסור לנו הקב"ה, התיר לנו בדומה לו, אסור לנו בשר חזיר, והתיר לאכול מוח של דג שהור ששמו 'שיבוטא' שטעמו כטעם חזיר.

על פי הדברים הללו כותב הגה"ק רבי יהודה אסאד זי"ע, לדרוש את סמיכות הכתובים: וְאֵת הַחֲזִיר כִּי מִפְּרִים פְּרָסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֵן מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְגו' - אולם כנגד זה גם התיר בדומה לו - אֵת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר פָּמִים כָּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקִשָּׁת תֹּאכְלוּ - דהיינו מוח דג השיבוטא.

סוד

פתיחת שערי השפע

פי פתח תפתח את ידך לו (דברים טו, ח)

ידוע מספרי קבלה שהשמות הקדושים המסוגלים להשפיע פרנסה, הם השמות 'פא"י חת"ך', היוצאים מראשי וסופי תיבות הפסוק (תהלים קמוה, טז) פִּתְּחָה אֶת יְדֶיךָ וּמְשִׁיבֵי רִיחַ צֶזָן.

כותב בספר 'פרח שושנה' להגה"ק רבי יעיש קריספין זי"ע, שזה מרומז כאן בפסוק, על פי מה שדרשו חז"ל (מדרש שיר השירים וזטא, א, ג) פתוח תפתח, אם פתוח את ידך לעני, תפתח את אוצרות השמים להשפיע שפע לכל העולם. והוא שרמזו הפסוק: פי פתח תפתח את ידך לו - סופי תיבות 'חת"ך', וגם התיבות 'פי פתח' - עולים בגימטריא (עם הכולל) פא"י חת"ך, לומר שעל ידי שתפתח ידך לעני, יושפע עליו פרנסה מהשמות הקדושים הללו.

פרכות וקללות, וג"ה דינים ומצוות

נושאי הפרשה: פרכות וקללות בהרי גריזים ועיבל.
דינים בעבודת זרה • עיר הנדחת • נביא שקר • מסית
דינים בקרבנות • שחיטה ואבר מן החי • פכוד בהמה
שחיטה וקריחה • פשיות בעלי חיים • מעשרות
שמיטת כספים • צדקה • הענקה לעבד • שלש רגלים.

לאחר דברי המוסר והחזק בשלש הפרשיות הראשונות בחמש דברים, הרי מפרשת ראה ואילך מתחיל משה לחזור על מצוות התורה. פרשת ראה עשירה בג"ה מצוות - ו"ו מצוות עשה ול"ח מצוות לא תעשה, בשלל נושאים וענינים, אשר רבם כבר נאמרו בחמשים הקודמים.

א. גריזים ועיבל

בטרם חזרת משה על המצוות, אמר להם שה' יתן להם ברכות על מנת שישמרו המצוות, ואם יעברו על המצוות ויעבדו עבודה זרה, תבאנה הקללות.

תיכף לאחר כניסתם לארץ, יגיעו סמוך לשכם בין הרי גריזים ועיבל. הלויים יעמדו למטה בעמק, והשבטים על ההרים. הלויים יהפכו פניהם להר גריזים ויאמרו את הברכות, ואחר כך יהפכו פניהם להר עיבל ויאמרו את הקללות.

ב. ניתוח האלילים

כניסתם לארץ עליהם לנתן מזבחות אלילים, לגדע פסלים, ולשרוף אילנות האשרה. וכן עליהם לקרוא לכל האלילים שם של גנאי. העובד לעבודה זרה בעבודה שהדוך לעבוד לה, או באחת מהעבודות הנעשות בבית המקדש, הריהו חייב מיתה.

יש להרוג נביא שקר המתנבא לעבוד עבודה זרה, או אדם המסית את חברו לעבודה זרה. עיר שתושביה עבדו עבודה זרה, כל התושבים נהרגים בהר, ורכושם נשרף ואסור בתנאה, וכל איסור לבנות שוב עיר זו.

ג. אכילת בשר

בחיזות במדבר נאסר לישראל לאכול סתם בשר חולין, וכל מי שרצה לאכול בשר היה צריך להקריב קרבן 'שלמים' במשכן. אבל משנכנסו לארץ הותר להם לאכול בשר בכל מקום, לאחר שחיטת הבהמה כהלכה. אך חל איסור לאכול אבר מן החי או דם מהבהמה. כן חל איסור לאכול בנילה, ובשר בחלב אסור בבישול ובאכילה והנאה.

מותר לאכול רק בהמות כשרות שיש בהם סימני כשרות: מעלה גרה, מפרס פרסה ושוסע שסע. ורק דגים שיש בהם סימני כשרות: סנפיר וקשקשת. כן מפרטת התורה רשימת 19 עופות האסורים באכילה.

ד. קרבנות בבמה

לאחר כניסתם לארץ, במשך 14 השנים הראשונות, בתקופת כיבוש וחלוקת הארץ (וכן בתקופת נוב וגבעון), מותר היה להקריב קרבנות נדבה בבמת יחיד. אולם לאחר הקמת משכן שילה והמקדש בירושלים, נאסר להקריב קרבנות בבמת יחיד, רק בשילה ובירושלים הקריבו את כל הקרבנות, בין נדבה ובין

חובה. חל איסור לנתן אבן מעל המזבח וכן אסור למחוק את שם ה'.

ה. בנים למקום

יהודים הם בנים לה', וראויים להיות נאים, ולכן אין להם לשרות ולקרוח כבטיו צער על מות, כדרך שהגויים עושים.

ו. הפרשת מעשר

מהתבואה והפירות יש להפריש 'מעשר ראשון' - הניתן ללוי, ו'מעשר שני' - הנאכל בירושלים, או נפדה בכסף ובכסף קונים בירושלים מאכלים הגדלים מהקרקע. ואילו בשנה השלישית והשמינית שאחר שמיטה, במקום מעשר שני יש לתת 'מעשר עני'.

בסוף כל שלש שנים יש להוציא מהבית את המעשר הראשון ולהניחו ללוי שיבוא ויקחנו. ואילו את המעשר השני של השנים הקודמות יש להוליך לירושלים.

ז. כל מחסורו

מצוה לתת לאביון, כל מחסורו כפי שהיה רגיל לפני שהיה עני. כן מצווה להלוות כספים ליהודי אחר, על אף שבסוף שנת השמיטה יש להשמיט הכספים, ודחינו למחול על כל החובות. ובשנה השמיטה והצדקה זוכים לברכת ה'.

ח. מתנות לעבד

עבד ואָמָה עבדים משתחררים בסיום שש שנות עבודה, כשהאדון מעניק להם מתנות. עבד החפץ להישאר בבית אדונו, נרצע באוזנו ועובר עד היובל.

ט. שלש רגלים

בשלש הרגלים, פסח שבועות וסוכות, יש להזירות במקדש, ועל כל יהודי להקריב קרבן 'עולת ראייה' וקרבן 'שלמי שמחה', ולהזמין עניים לאכילת שלמי השמחה. בחג הפסח, בנוסף על קרבן פסח, לפעמים יש להקריב גם 'קרבן חגיגה', במקרה שיש הרבה מנויים על הפסח וכל אחד יקבל רק חתיכה קטנה, כדי שיאכלו את הפסח על השועב מבשר החגיגה.

התורה וההפטר

בשבת זו אנו מפטירים את הפסטר 'עניה סוערה' שהיא ההפטר השלישית מסדרת הפרשיות של 'שבועה דנתמא' - שבועה הפטרת של נחמה לאחר האבלות על חורבן המקדש. בהפטר זו מתנבא ישעיהו הנביא על כבודם וגדולתם של ישראל לעתיד לבוא.

מובטח שינצל מידי עבירה

חיים של תורה

הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע היה נוהג בכל יום לאחר תפילת שחרית ללמוד הפרשה חומש ורש"י, והיה אומר: 'כל הלומד בכל יום פרשה חומש ורש"י, מובטח שינצל באותו יום מעבירה חמורה'.

(ספר 'אלף כתב')

ביקור חולים

אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְגו' וְכֹה תִּדְבְּקוּן (דברים יג, ה)
וְכֹה תִּדְבְּקוּן - הִדְבֵּק בְּדֶרְכֵי. גְּמֹל חֲסִדִים, קָבֵר
מֵתִים, בְּקֹר חוֹלִים, כְּמוֹ שֶׁשֶּׁשֶׁה תִּקְדֹּשׁ בְּרוּךְ
הוּא (רש"י).

כשאנו שומעים על פלוני שהוא 'יושב כעת בדבקות בהקב"ה',
אנו מציירים בדעתנו איש היושב בעיניים עצומות שקוע
בשרעפי קודש ומשוטט בעולמות העליונים, אולם כאן מגלה לנו
רש"י הקדוש, את הדרך לדבקות בהקב"ה באמצעות הידבקות
בדרכיו בגמילות חסדים, ביקור חולים ושאר מצוות.

כמו לולב ואתרוג

אחד מבחורי ישיבת סלבודקה חש פעם שלא בטוב, ונשאר
רתוק למיטתו בפנימיית הישיבה. חברו התנדב להביא
אליו את ארוחתו על גבי צלחת, אך כשיצא מבניין הישיבה
לעבר הפנימייה, ראה מרחוק את ראש הישיבה, הגאון רבי
אייזיק שר זצ"ל הולך לקראתו, והסתר את הצלחת מתחת
לכנפי בגדיו, כי סבר שאין נאה לכן תורה להיראות ברחוב
עם צלחת ביד. אולם רבי אייזיק שהבחין במבטו החד בכל
המתרחש עמו, והבין למי הוא נושא את הצלחת, קרא
בעוז: לא תבוש ולא תכלם! הלא צלחת זו שבידיך היא כמו
לולב ואתרוג שאוחז כל יהודי בחג הסוכות!

לא רק פעם אחת

בספרו 'דרכי חיים' מעיד ומספר מוה"ר רפאל צימטבוים
ז"ל, מי ששימש כגבאי אצל הרה"ק רבי חיים מצאנז זצ"ל,
בעל 'דברי חיים':

באחד הלילות התעניין אצלי הרה"ק מצאנז מה מצב
בריאותו של יהודי שלאחרונה נפל למשכב. השבתי
שביקרתי אצלו היום בבוקר, וראיתי שמצבו כך וכך,
אבל איני יודע מה מצבו כעת בלילה. השיב לי הרבי:
וכי מהבוקר לא היית לבקרו עוד פעם?! וכי סבור אתה
שביקור חולים פירושו להגיע לביקור רק פעם אחת אצל
החולה, ואחר כך לשכוח ממנו ולהמשיך בדרכך, לא ולא!
עיקר החשיבות של 'ביקור חולים' הוא - להתעניין באופן
קבוע אם לא חסר לו מאומה.

במקום חמצן

חביבה היתה מצות ביקור חולים אצל הגאון רבי יהודה
צדקה זצ"ל, ראש ישיבת 'פורת יוסף', שהיה מקיים אותה
לעתים תכופות, ומעולם לא חס על זמנו וכבודו כשנודמנה
לו מצוה זו.

פעם אחת בימי זקנותו, כשהוא עצמו היה חולה, אסרו

לב לדעת

הכרת והבנת
מושג בתורה

ואת פת היענה (דברים יד, טו)

פת היענה

בין בעלי החיים האסורים באכילה, מוזכר הכתוב בפרשתנו את פת
היענה, שהיא אכזרית על בניה (ראה איכה ד, ג, בעל הטורים כאן),
והיא שוכנת במדבר ומשמיעה קול מספד לילה (בכור שור דברים
לב, י).

במסכת חולין (סד, ב) מבואר, שאין הכוונה כפשוטו לבת של יענה,
כלומר הנקבה של היען, אלא הכוונה לביצה של יענה, והביצה
נקראת 'בת יענה', ומכאן דרשו שביצה של עוף טמא אסורה
באכילה.

אולם כמה מפרשים (דעת זקנים; רבי יוסף בכור שור, חזקוני) כתבו
שעל פי פשוטו של מקרא הכוונה לנקבה של יען, וביארו מדוע
הוזכר הכתוב את 'בת' היענה, ולא את היענה עצמה, כי כשהיא
בת קטנה בשרה רך, והוצרך הכתוב לומר שאסורה באכילה, אבל
כשהיא גדולה, בשרה קשה ואין ברייה יכולה לאוכלה ואין צריך
לאוסרה. [וראה עוד באבן עזרא (ויקרא יא, טז) שיש אומרים
שהוא מין שלא ימצאו בו זכרים אלא נקבות, ולכן הוזכר הכתוב רק
את הנקבה ולא הזכר.]

ענינים לראות

הבנת מילה
אחת בתורה

טִיב | מֵאֲלֵהֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיכֶם הַקְרִיבִים אֵלֶיךָ אוֹ הַרְחִיקִים
מִמֶּךָ (דברים יג, ח) מְטִיבִין שֶׁל קְרוֹבִים אֲתָה לְמוֹד טִיבִין שֶׁל
רְחוֹקִים, כְּשֶׁשָּׂאִין מִמֶּשֶׁל בְּקְרוֹבִים כִּי אֵין מִמֶּשֶׁל בְּרְחוֹקִים (רש"י).

יש המשתמשים במילה 'טיב' במשמעות של 'טוב', כמו: המחיר
היקר אינו מעיד בהכרח על טיב ואיכות המוצר...

אולם כפי שאנו רואים כאן בפירוש רש"י, הרי בלשון הקודש
המשמעות של המילה 'טיב' אינו מלשון טוב, אלא משמעותו
מלשון: טבע ומהות, הרגל הנהגה וכדו'. דהיינו שמתבעם ומהותם
של הקרובים אתה למד את הטבע והמהות של רחוקים.

כך כותב כאן הגאון רבי נתן שפירא זצ"ל בספרו 'אמרי שפר' על
פירוש רש"י. בשם הערוך, שהלשון 'טִיבִין' הוא כמו 'טִבְעִין', אלא
שנקט לשון קצרה, והוא כעין מה שכתב רש"י בפרשת ויצא
(בראשית ל, לח) שפעמים אומרים 'דְּעָה' במקום 'דְּעָצָה'.

גם בפרשת מקץ (בראשית מג, לו) מובא ברש"י שיוסף שאל את
בנימין אודות שמות בניו: 'מֶה טִיבִין שֶׁל שְׁמוֹת הַלְלוּ?' והכוונה, מה
המהות של השמות.

אזנינים לשמוע

כללי רש"י הק'
בדקדוק הלשון

לַעֲנִיָּה אוֹ לַעֲנִיָּה? | פֶּתַח תַּפְתַּח אֶת יָדָהּ לְאַחִיהָ לַעֲנִיָּה וּלְאַבְיָהָ
בְּאַחֲרָהּ (דברים טו, יא)

במשורר קופת החדש השכונתית, נאספו גבאי הצדקה לצורך
התארגנות לקראת מגבית ירח האיתנים. בין השאר נידונו המסרים
שיועברו לציבור בקמפיין ההתרמה, אחד מהם הציע לחבר את
ציבור התורמים אל המקבלים בקריאה: 'פֶּתַח אֶת יָדֶיךָ, פִּי הֵם אֲחֵיהָ,
פִּי הֵם עֲנִיָּה?'

כמה מהנוכחים, המקפידים על לימוד יומי קבוע ומעמיק בחומש
ורש"י, העירו: אם המושג הזה מדבר בלשון רבים - 'אֲחֵיהָ', יש
לכתוב 'עֲנִיָּה' עם שני יודיים.

'ומדוע את המילים 'דִּידָהּ ו'אֲחֵיהָ', שגם הם בלשון רבים, כותבים
ביו"ד אחד?' - תהה חברו שישב סמוך אליו בשלחן.

על הפסוק 'פֶּתַח תַּפְתַּח אֶת יָדָהּ לְאַחִיהָ לַעֲנִיָּה וּלְאַבְיָהָ', כותב רש"י:
'לַעֲנִיָּה - בְּיו"ד אֶחָד, לְשׁוֹן עֲנִי אֶחָד הוּא' אָבֶל 'עֲנִיָּה' בְּשֵׁנֵי יוֹדִים',
שְׁנֵי עֲנִיָּים'.

מבארים המפרשים (באר בשדה) שבהכרח פסוק זה מדבר על
עני אחד, שהרי נאמר תחילה לַאֲחִיהָ - לשון יחיד, כך שגם המשך
הכתוב לַעֲנִיָּה - מדבר בעני אחד [ובנחלת יעקב ביאר, שהרי נאמר
בפסוק 'פֶּתַח-תַּפְתַּח' וממנו דרשו חז"ל שיש לתת אפילו מאה
פעמים לעני אחד]. מוסיף רש"י, שעני אחד כותבים 'עֲנִיָּה', ואילו
על כמה עניינים כותבים 'עֲנִיָּה', בשני יודיים.

ומבארים עוד מפרשי רש"י (באר רחובות, באר בשדה), שאף
שבשאר תיבות כמו 'דִּידָהּ', 'אֲחֵיהָ', כותבים ביו"ד אחד גם כשמדובר
בלשון רבים, שונה היא תיבת 'עֲנִי', כיון שבמילה 'עני' יש כבר אות 'י'
[כי שורשו הוא ע.נ.ה. והאות 'י' באה להשלים השורש במקום האות
ה'], לפיכך צריך שני יודיים כשרוצים להורות לשון רבים.

לדעת חכמה ומוסר להבין

פניני מוסר, חכמה, וחזיון, מתוך פסוקי הפרשה

תחילה מעות, ובסוף גם המלצה...

פִּי פֶתַח תַּפְתַּח אֶת יָדָהּ לוֹ וְהֵעֵבַט
תַּעֲבִיטֶנּוּ יְדֵי מַחֲסֹוֹ אֲשֶׁר יַחֲסֹר לוֹ
(דברים טו, ח)

מובא בשם הרה"ק רבי נפתלי
צבי מראפשיץ זצ"ל: ד' מחסורו'
אשר 'יחסר' לו' - סופי תיבות
בגימטריא 422 כמספר 'כתב',
לרמז שמי שיכול לסייע לעני על
ידי שיכתוב לו מכתב המלצה,
מחויב לעשות כן.

דברים אלו מביא הרה"ק רבי יחזקאל שרגא משינאווא
זצ"ל בספרו 'דברי יחזקאל', והוא מעיר על כך: 'זאני אוסיף,
דלכן לא נרמז בפירוש בפסוק בראשי תיבות, אלא בסופי
תיבות כתב', כיון דעיקר הוא שיעזור לחבירו תחילה בכל
יכולתו בנתינת מעות משלו, ואחר כך יתן לו כתב'...

ברכת מועדיך - היכן?

וְהֵייתָ אִךְ שְׂמִיחַ (דברים טו, טו)

שאלו פעם את מרן הגאון רבי יצחק זאב סולובייצ'יק,
גאב"ד בריסק זצ"ל, על נוסח תפילת המועדים 'השיאנו ה'
אלוקינו את ברכת מועדיך', היכן מצאנו בתורה ברכה על
המועדים? ענה הגרי"י: הרי נאמר 'וְהֵייתָ אִךְ שְׂמִיחַ', ופירש
רש"י, לפי פשוטו אין זה לשון ציווי, אלא לשון הבטחה,

עכ"ל, הרי לנו שהכתוב מבטיח ומברך את ישראל שיהיו
שמחים, ועל ברכה זו אנו אומרים 'השיאנו ה' אלוקינו את
ברכת מועדיך'!

מאכלי חלב בסעודת
'מלוה מלכא'

פִּי יִרְחֵב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלָּךְ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ וְאַמְרַת אֲכִלָּה בְּשׂוֹר
(דברים יב, כ) אָבֶל בְּפִדְיוֹ נָאֵסֵר לָהֶם
בְּשׂוֹר חֵלֶין, אֲלֵא אִם כֹּן מִקְדִּישָׁה וּמִקְרִיבָה
שְׁלָמִים (רש"י)

נכנס פעם הגה"ק רבי מאיר יחיאל
מאוסטרובצ'י זצ"ל במוצאי שבת לבית מדרשו, ומצא
חסידיים אוכלים סעודת מלוה-מלכא במאכלי חלב, כי
עקב עניותם לא השיגה ידם לקנות בשר. כשהבחין הרבי
שהם מתביישים בכך שאוכלים מלוה מלכא במאכלי
חלב, פתח ואמר: הלא גם בני ישראל במשך ארבעים שנה
במדבר היו אוכלים בסעודת מלוה-מלכא מאכלי חלב,
שהרי במדבר נאסר עליהם לאכול סתם בשר חולין, והיו
אוכלים רק בשר קרבן שלמים, הנאכלים לשני ימים ולילה
אחד, והנה שלמים אין קרבים בשבת אלא בימות החול,
נמצא שהקריבו שלמים ביום שישי, והיה הבשר נאכל ביום
שישי וביום שבת, ובלייל מוצאי שבת כבר נאסר הבשר
באכילה, כך שהיו יכולים לאכול בסעודת מלוה-מלכא רק
מאכלי חלב בלבד!

מהות האיש

אִישׁ - עֵרְכוּ וּמַהוּתוֹ שֶׁל הָאִישׁ,
נִמְדָד - כְּמִתְנַת יָדוֹ (דברים טז, ז),
לפי הצדקה שהוא נותן.

(הגאון רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל,
'אב"ד לודז')

ה'שפן' וה'ארנבת' שבתורה - מי הם?

השאלה המרתקת: האם בעלי החיים הנקראים בימינו 'ארנבת' ו'שפן' הם אכן אלו הכתובים בתורה שהם מעלי גרה? | וגם: כמה קיבות יש למעלי הגרה?

מחקרים חדשים

עם זאת, יש שדחו את כל הטענות הללו, וקבעו שהארנבת והשפן שבתורה הם אכן אלו הידועים גם כיום בשם ארנבת ושפן, ובאמת הם כן מעלי גרה, כך כותב הגרמ"מ כשר זצ"ל בספרו תורה שלמה (שמיני, מילואים בסוף הספר) שלפי מחקרים חדשים שנעשו במערכת העיכול של הארנבת וכן השפן, התברר שהם אכן מעלי גרה, אף שאין להם ממש ארבע קיבות, אבל יש אצלם סוג אחר של מעלי גרה, כי שני סוגי פרש שנוצרים אצל הארנבת, סוג אחד מוצק וכהה, וסוג שני רך ובהיר, הנוצר ב'מע' העיור' של הארנבת, והארנבת בולעת אותם לאחר יציאת הפרש מגופה.

מהלך אחר כותב שם ב'תורה שלמה' (פרשת שמיני, הערה לב) בשם חוקרים, שבקיבת הארנבת ישנם תאים מובדלים זה מזה במחיצות, שדוחפים חזרה את האוכל אל הפה כשהוא קשה במקצת.

סימנים חיצוניים

מהלך שלישי מביא התורה שלמה בשם חוקרי טבע, שאף אם הארנבת אינה מעלה גרה, אולם בצורה החיצונית הארנבת כמו מעלה גרה, והיינו שתנועות הפה בעת אכילתה דומות לתנועות של מעלי הגרה, ובקביעת הסימנים חזקת אצלנו התופעה החיצונית ולא הסימנים הפנימיים.

אולם בספר 'שיחת חולין' (חולין דף נט, א) כותב הגאון רבי אמיני בן דוד שליט"א, שיישוב זה הוא תמוה ואינו מסתבר כלל, שהרי מפורש בכתובים שהארנבת הוא ממש מעלה גרה.

שפנים ככבשים

עד כה עסקנו בנוגע לארנבת, ואילו לגבי השפן, מביא הגר"ר זמיר כהן שליט"א עדויות שבעבר היו שפנים גדולים כמו כבשים, והוא כותב ששפנים אלו היו דומים גם באברים הפנימיים לכבש שיש בו ארבע קיבות, והם היו מעלי גרה, ועליהם דיברה תורה.

מעלה גרה בלילה

זאת ועוד כותב הגר"ר כהן בשם חוקרים אחרים, שעקבו אחרי שפנים בימינו בשעות הלילה, וגילו כי בשעות הלילה השפן מעלה גרה ממש, אף שאין לו מערכת עיכול כמו בהמה כשרה, הוא מעלה מגורו לפיו מזון בצורת גוש, לועס ובלעו שוב.

שלוש 'מע' עיור'

עוד מהלך לגבי השפן, יש שכתבו (מובא בשיחת חולין שם) שאמנם יש לשפן רק קיבה אחת, אבל מצאו שיש לו שלשה מעיים הנקראים 'מע' עיור', אחד גדול במקום הרגיל, ושנים נוספים באמצע המעי הגס, ואולי עובר מזון מזה לזה, מעין העלאת גרה.

בפרשת השבוע נאמר (יד, ז) אֵךְ אֵת זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּעַלִי הַגֶּרֶה וּמִמִּפְרִסֵי הַפֶּרֶסָה הַשְּׂסוּנָה אֵת הַגָּמֶל וְאֵת הָאֲרֵנֶבֶת וְאֵת הַשֶּׁפֶן כִּי מֵעֵלָה גֶרֶה הֵמָּה וּפֶרֶסָה לֹא הִפְרִסוּ טִמְאִים הֵם לָכֵן. כן נאמר בפרשת שמיני (ויקרא יא, ה-ו) וְאֵת הַשֶּׁפֶן כִּי מֵעֵלָה גֶרֶה הוּא וּפֶרֶסָה לֹא יִפְרִס טִמְאָה הוּא לָכֵן, וְאֵת הָאֲרֵנֶבֶת כִּי מַעֲלַת גֶּרֶה הוּא וּפֶרֶסָה לֹא הִפְרִיסָה טִמְאָה הוּא לָכֵן. בלימוד פסוקים אלו רגילים אנו לזהות את הארנבת והשפן עם החיות הנקראות בימינו בשם 'ארנבת' ו'שפן'.

ארבע קיבות

אולם הרש"ד הירש (ויקרא יא, ה-ו) מטיל ספק בזיהוי זה, כי מפורש בכתובים שהשפן והארנבת הם מעלי גרה, ולא ידוע בימינו שהחיות הנקראים 'שפן' ו'ארנבת' הן מעלות גרה ככל שאר הבהמות הכשרות.

בדבריו שם מבאר הרש"ד הירש, שהבהמות מעלות הגרה, הן בעלי ארבע קיבות. המזון מגיע תחילה לכרס כדי להתרכך בו; משם הוא עובר לבית הכוסות, נעשה כדורים כדורים - וחוזר ועולה לחלל הפה; רק עכשיו הוא נלעס כהלכה וחוזר ויורד להמסס; בסופו של דבר הוא מגיע לקיבה - ומתעכל במיץ הקיבה, וכל זה לא נמצא בשפן ובארנבת של ימינו.

זאת ועוד הוא כותב שם (פסוק ג) שהרי לחיה הנקראת בימינו ארנבת יש את כל השיניים החותכות בלסת העליונה,

ואילו הבהמות מעלי הגרה אין להן שיניים החותכות בלסת העליונה כמבואר בגמרא (חולין נט, א).

ארנבת ושפן - הם גמלים?

יש מהחוקרים הטוענים מחמת כן, שהשפן והארנבת שבתורה, אינם אלו הידועים כיום, אלא בעלי חיים אחרים. כך למשל משער החוקר החסידי ר' אהרן מרכוס ז"ל בספרו 'ברזיל', שהשפן והארנבת שבתורה הם סוגים שונים של גמלים, כיון שהתורה מזכירה אותם ברשימה אחת עם הגמלים.

ואילו בספר 'אבן ספיר' של הנוסע הידוע ר' יעקב ספיר ז"ל, כותב שבהיותו בהודו ראה שם בעל חיים הדומה לחמור גדול, והוא בעל רגליים קדמיות קצרות [כמבואר במסכת מגילה (ט, ב) שלארנבת יש ידיים קצרות יותר מהרגליים], והוא מעלה גרה ואינו מפרס פרסה, ויתכן שזוהי הארנבת שבתורה.

השערה אחרת כותב בספר 'אפירון' שהארנבת שבתורה היא הנקראת בימינו 'איל המושק', שהוא מעלה גרה וידי קצרות. ואילו על השפן שבתורה הוא כותב השערה שהוא בעל חיים ממין 'אילון', שהוא מעלה גרה והוא מתגורר בין הסלעים ככתוב (תהלים קד, יח) סלעים מחסה לשפנים.

מתי אסור להתחלק לאגודות-אגודות?

בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגדדו ולא תשימו קִרְחָה בֵּין עֲצִיכֶם לְמַת (דברים יד, א)

הרואה אומר

עוד מבארת הגמרא, שכלל זה לא נאמר באופן שאינו ניכר שהאדם מתנהג באופן אחר משאר האנשים, ולכן אף שההיתר לעשות מלאכה בערב פסח הוא דבר הנוגע מעיקר להלכה ולא למנהג, מכל מקום יכול אדם לנהוג שלא לעשות מלאכה בערב פסח, כי הרואה אותו שהוא נמנע מלעשות מלאכה, אינו אומר שהוא פורש מן הציבור, אלא סבור שאין לו מלאכה לעשות.

בשתי עיירות

בהמשך הסוגיא (יד, א) אמר אביי עוד, שהאיסור להיעשות אגודות אגודות נאמר רק כגון שני בתי דינים בעיר אחת, הללו מורים כדברי ב"ש והללו מורים כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינים בשתי עיירות - אין איסור.

ורבא אמר, שאפילו בעיר אחת, אם יש שני בתי דין, הללו מורים כך והללו מורים כך, אין איסור לא לתגודדו.

רק מדרבנן?

הגמרא במסכת יבמות (יג, ב) דורשת מהכתוב 'לא תתגודדו' - לא תעשו אגודות אגודות, כלומר, אין לבני ישראל להתחלק לקבוצות השונות זו מזו בהתנהגותם. ומבארת הגמרא שאם כוונת הכתוב רק כפשוטו שלא לעשות חבורה בגוף על מת, היה צריך לכתוב 'לא תגודדו', וכיון שנאמר 'לא תתגודדו' בא הכתוב לרמז שלא יעשו אגודות אגודות.

בהמשך הסוגיא מרחיבה הגמרא לברר את הכללים אימתי יש איסור של 'לא תעשו אגודות אגודות'.

מנהג או איסור

תחילה מבארת הגמרא שכלל זה נאמר רק לגבי הדברים הקשורים לדינים גמורים, שבוה צריכים כל ישראל שיהיה להם דין אחד, אבל לא נאמר לגבי דברים התלויים ב'מנהג', כי במנהג אפשר שיתחלקו זה מזה במנהגים.

כללי רש"י

דרכו של רש"י לקצר מאד בפירושו

בעלי התוספות להקשות, כבר בא רש"י ז"ל והקדים להם לשעה קלה ותיירץ הכל, וגם אב אורחיה העמידו תילי תילים של הלכות פסוקות וחידושי דינים, את הכל כלל וצלב בקב ונקי'.

כן כתב גם בשו"ת מהרי"ק (סימן קעא): 'בלשון קוצר וצח, כדרכו של רבינו שלמה זכרנו לברכה בפירושו בכל התלמוד, שכולל כוונה מרובה במעט דברים'.

וכן כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן סה): 'זכר קבלנו מרבותינו נוחי נפש ז"ל, שרש"י לא כתב דבר לבטלה רק דרכו לקצר בוך לשונו במה שאין בהכרח גדול, ולא לדבר שפת יתר נדרך שאר קצת מחברים, רק מה שהוא נצרך לפשטא דתלמודא, ופוק חזי כמה מחברים טרחו לתרץ דקדוקי רש"י בכל מקומות'.

קורות חייו • רבותיו
תלמידיו • חיבוריו

תולדות רש"י הק'

פרק כ"א - תלמידיו של רש"י [ז]

וכן מזכיר שם כמה מחכמי פאריש שלכאורה היו תלמידיו של רש"י:

יט. רבינו מתתיהו הגדול.

כ. רבינו יחיאל בן רבי מתתיהו.

כא. רבינו יהודה בן יו"ט.

כב. רבינו אליעזר מפאריש.

בספר 'רש"י חייו ופירושו' (ח"א עמוד 194) מונה רשימה נוספת של תלמידיו של רש"י:

כג. רבי מנחם בר מכיר.

כד. רבי משה, מחכמי צרפת, ראש לשושלת משפחת טרויש.

כה. רבי נתן בר מכיר.

כל זאת, היא כמובן רשימה קצרה אשר השתמרה עד ימינו, ובוודאי היו עוד תלמידים רבים ששמו לא הגיע לידינו. ועל כל אלה יש לזכור: כולנו כאחד, אנחנו ואבותינו, אנחנו וצאצאינו, כולנו תלמידיו של רש"י הקדוש, רבן של ישראל בכל דור ודור, כאשר את מימיו אנו שותים ובתורתו אנו הוגים דבר יום ביומו.

בפרקים הקודמים הרחבנו אודות דמותם של כמה מגדולי תלמידי רש"י המפורסמים, להלן נזכיר בקצרה רשימה של עוד מתלמידי רש"י הידועים לנו, אם כי על חלק מהם אין הוכחה ברורה כי הם אכן היו תלמידיו של רש"י:

בספר 'אוצר הגדולים', להג"ר נפתלי הכהן זצ"ל (ערך רש"י), מזכיר את שמותיהם של כמה מתלמידי רש"י [בנוסף על אלו שכבר הזכרנו בפרקים הקודמים]:

יא. רבינו יום טוב מפלנו [או: מפלנצו] מפלייזא], שהיה נינו של רש"י, בהיותו בנו של ריב"ן נכדו של רש"י.

יב. רבי אליהו בן רבי יהודה מפאריש.

יג. רבי יוסף בן רבי יהודה.

יד. רבי שמשון מפלישא [או: מפלייזא].

טו. רבי יעקב בן רבי שמשון מפלישא.

טז. רבי יוסף בן טוב עלם השני.

יז. רבי אלעזר בן רבי יצחק הלוי.

יח. רבי שמואל בן פריגרש [או: בר פרוגרש].

